

ПАРАЎНАЛЬНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў МОВЕ ГІСТАРЫЧНЫХ РАМАНАЎ ЛЕАНІДА ДАЙНЕКІ

Адным з пашыраных сродкаў мастацка-вобразнай канкрэтызацыі з'яўляюцца параўнанні, якія трапна характарызуюць прадметы, з'явы рэчаіснасці, дапамагаюць ствараць яркія і запамінальныя вобразы.

Як адзначаюць даследчыкі, сутнасць параўнання заключаецца ў супастаўленні аднаго прадмета, з'явы, дзеяння з другім па інтэгральных прыметах з мэтай тлумачэння сутнасці аднаго праз характэрныя прыметы, уласцівасці другога, што абумоўлена пэўным падабенствам.

Параўнальнымі канструкцыямі ўмела карыстаюцца многія мастакі слова. Не выключэнне ў гэтых адносінах і Леанід Дайнека. Мова яго гістарычных раманаў насычана вобразнымі сродкамі, сярод якіх адметнае месца займаюць параўнанні.

Параўнанне, у адрозненне ад іншых тропаў, заўсёды мае тры кампаненты: суб'ект – прадмет, які параўноўваецца, аб'ект – тое, з чым параўноўваецца прадмет, і прымета, на падставе якой адбываецца параўнанне аднаго з другім. Першыя два кампаненты з'яўляюцца “экспліцытна выражанымі, трэці можа прысутнічаць толькі імпліцытна і пры гэтым насіць аказіянальны характар. У аснову намінацыі ў гэтым выпадку кладзецца не найбольш істотная, а індывідуальная, нетрадыцыйная, часта нечаканая і выпадковая прымета” [1, с. 31]. На нашу думку, размежаванне параўнальных канструкцый у мове твораў Л. Дайнекі мэтазгодна пачаць са спосабу марфалагічнага выражэння суб'екта параўнання. Адпаведна гэтаму крытэрыю выдзяляюцца субстантыўныя, ад'ектыўныя, вербальныя і адвербіяльныя параўнанні.

Субстантыўныя параўнанні вобразна характарызуюць прадмет, паясняюць дзейнік у сказе, выражаны назоўнікам: *Кроплі* рачной *вады*, **як зорчкі**, густа заззялі на аголеных смуглых руках і нагах [2, с. 10]; *Слёзы*, **як спорны дождж**, пырснулі ў яе з вачэй [2, с. 369]; Нарэшце *сцежкі*, **як ручайкі**, замігали між дрэў [2, с. 372]; *Белыя воблакі*, **як кашлатыя авечкі**, беглі за небасхіл [2, с. 381].

Субстантыўныя параўнанні ў мове гістарычных раманаў Л. Дайнекі часцей за ўсё характарызуюць:

а) чалавека і жывых істот:

Наш *князь*, **як алень хутканогі** [2, с. 94]; Сядзеў *князь*, **як паранены вепр**, за валам глядзеў на дым і агонь [2, с. 108]; *Яна*, **як раз'ятраная ваўчыца**, ускочыла на ногі [2, с. 51]; Ён сам звездаў холад сірочага жыцця, калі на месцы роднай маці, на месцы сонца, якое павінна саграваць дзіцячую душу, была чужая, незразумелая жорсткая *жанчына*, **як ледзяная зорка ў марозным зімовым небе** [2, с. 28]; *Тэўтон*, **як лісіны хвост**, адразу ж шыгануў следам [2, с. 28]; *Усевалад* зноў, **як мудры ліс**, увільнуў ад адказу [2, с. 62]; Чалавек, асабліва маленькі чалавек, не можа без *маці*. **Як сонца**, узыходзіць яна над сынавым ложкам. **Як белы непагасны месяц**, асцярожна стаіць над сынам уначы [2, с. 114];

б) прыродныя з'явы:

Сонечныя *промні*, **як залатыя ніткі**, затрапяталі на шчоках у ідала [2, с. 104]; *Месяц* усё-такі заззяў над зямлёй, **як вялізная срэбная грыўня** [2, с. 8]; *Вецер*, **як злы дух**, пагрозна галёкае ў лясах, калючым снежным клубком коціцца па ледзяной Свіслачы [2, с. 87]; 3 панылых тарфяных балотаў, з цёмных залітых

расой лясоў павольна ўсплывала *сонца, як чырвоны, апалены полымям бясконцых бітваў шчыт грознага бога Сварога* [2, с. 54].

Ад'ектыўныя параўнанні характарызуюць прымету прадмета і маюць цесную сувязь з прыметнікам у сказе. Леанід Дайнека ўжывае такія параўнальныя канструкцыі для характарыстыкі :

а) фізічных, псіхічных і душэўных якасцей чалавека:

Хай кожны з вас будзе *адважным і моцным, як тур, маўклівым і пільным, як начная сава* [2, с. 349]; – Дзе айцец Сцяпан? – спытаў Вячка ў дзяка, суханькага, *согнутага, як сярпок*, старога [2, с. 32]; Ён лічыў сябе *мудрым і вастравокім, як начная сава* [2, с. 34]; Князь у нас *харобры, як леў* [2, с. 83]; Ваявода быў *сярдзіты, як мядзведзь-бадзяга, якога нечакана ўспаролі з бярлогі* [2, с. 139]; Уся яна была *зграбнаю, лёгкаю, як лугавы ветрык* [2, с. 354]; Пальцы былі *моцныя, як дубовыя сукі* [2, с. 39];

б) якасцей і ўласцівасцей, якія ўспрымаюцца органамі пачуццяў:

Густая, як смала, начная цемра стаяла ў грыдніцы [2, с. 162]; А ўнізе чакаюць вострыя, *цвёрдыя, як жалеза*, частаколіны [2, с. 163]; Нейкі час яны моўкі ляжалі побач, і толькі шумела *цёмная, як дзёгаць*, рачная вада [2, с. 9]; Такія валасы павінны быць *халоднымі, як струмені лясной ракі* [2, с. 354]; *Сухія* былі вочы, *як халодны калядны снег* [2, с. 69]; Скура на твары пасмуглела, стала *цвёрдаю, як бубен* [2, с. 181]; Не *мяккае, як сыр*, а *цвёрдае, як камень*, патрэбна сэрца ў Лівоніі [2, с. 202];

в) колеры і яго адценняў:

Нейкі час яны моўчкі ляжалі побач, і толькі шумела *чорная, як дзёгаць*, рачная вада [2, с. 9]; Усё добра, княжа, -- аблізнуў *пунсовыя, як у дзяўчыны*, вусны Нядзіл [2, с. 29]; З княжацкіх паграбоў выкочвалі чалядзіны дубовыя кадоўбцы, у якія быў наліты густы, цягучы, *светла-жоўты, як летняе сонца*, мёд-ліпец [2, с. 86]; Быў тут мядовы колер, і чырванавата-буры, і *агністы, як восеньскае кляновае лісце* [2, с. 92]; Ён спачатку быў ярка-чырвоны, потым жаўцеў і ўрэшце рэшт рабіўся *срэбрыста-белым як снег* [2, с. 180].

Вербальныя параўнанні адносяцца да дзеяслова, які ў сказе выконвае ролю выказніка. Такія параўнанні ў мове твораў Л. Дайнекі вобразна характарызуюць працэс дзеяння, рух, стан, зрокавыя і слыхавыя асацыяцыі:

Старыя вужы, скруціўшыся ў клубок, ляжалі, *блішчалі* на цёпрых пнях, **як срэбныя талеркі** [2, с. 336]; Месячныя промні ўспыхнулі над металічным наканечніку суліцы, і той *засвяціўся, як вугалёк* [2, с. 9]; Нічога не памагло, *патухла* маладая княгіня, **як свечка** [2, с. 26]; Драўляны шар *скакаў, мітусіўся, як смяртэльна перапалоханы зайчык*, па траве [2, с. 363]; *Зловяць яго, як зайца ў цянёты*, і зарэжуць [2, с. 12]; *Гарыць, як у лютым агні*, не спіць, плача цэлыя ночы [2, с. 21]; А дні *цяклі, як цячэ вада ў Дзвіне* [2, с. 172].

Адвербіяльныя параўнанні вобразна характарызуюць прымету дзеяння і дапамагаюць аўтару ў канкрэтна-пачуццёвай форме адлюстраваць свае ўяўленні пра навакольны свет:

Чалядзін між тым пастаяў на вільчыку, павярнуўся, пайшоў назад па даху, *спрытна, як кот*, спусціўся па вуглу грыдніцы на зямлю, адчыніў дзверы і зайшоў у грыдніцу [2, с. 154]; Ён ішоў *лёгка, роўна, быццам трымаўся за месячныя промні, быццам быў прывязаны да іх* [2, с. 154]; Жывучы ў пушчы, з малалецтва навучыўся ён лазіць на самыя высокія дрэвы *лёгка і хутка, як вавёрыца* [2, с. 162].

Сярод параўнанняў, зафіксаваных у мове твораў Л. Дайнекі, адметную групу

складаюць фразеалагізмы-параўнанні: Ганцы вярнуліся **як мыла з’еўшы** [2, с. 537]; Гняздзіла, чаму адстаеш, едзеш **як мокрая курыца?** [2, с. 351]; Мірошка ад разгубленасці **як язык праглынуў** [1, с. 181]; Усе спалі **як забітыя** [2, с. 150]; **Як за сцяной** былі чалядзіны за сваім баярынам [2, с. 142]; Мірошка, **як аглушаны громам**, з непаразуменнем глядзеў на маці [2, с. 67]; Воі для прыліку дзівіліся спрыту князеўны, але па іх тварах было відно, што патрэбны ім гэтыя грыбы **як сабаку пятая нага** [2, с. 185].

Спецыфіка такіх параўнанняў заключаецца ў тым, што ў іх адсутнічае суб’ект параўнання і значэнне не вынікае поўнаасцю са значэння кампанентаў. Яны “характарызуюцца ўстойлівасцю структуры і саставу, цэласнасцю значэння і ўніверсальнасцю словаўжывання” [3, с. 22].

Самым распаўсюджаным спосабам рэалізацыі параўнанняў у мове гістарычных раманаў Л.Дайнекі выступае параўнальны зварот. Параўнальны зварот “уяўляе сабой частку сказа, якая складаецца са словаформы назоўніка ці прыметніка, адзіночнай або з залежнымі словамі, уведзенай параўнальнымі злучнікамі” [4, с. 329]. Паводле структуры параўнальных зваротаў могуць быць як простымі, так і складанымі. У склад простага зварота ўваходзіць адно самастойнае слова: Шастае па зямлі, **як вецер** [2, с. 357]; Сядзеў бы я на дрэве, **як зязюля** [2, с. 31]; Не адна князеўна патухла за глухімі манастырскімі сценамі, **як свечка** [2, с. 88]. Аднак аўтар аддае перавагу складаным параўнальным зваротам, якія ўяўляюць сабой спалучэнні слоў, што вобразна характарызуюць прадметы, прыродныя з’явы: Месяц усё-такі зазьяў над зямлёй, **як вялікая срэбная грыўня** [2, с. 8]; Зоркі трымцелі ў зроку, **як залатыя нябесныя слёзы** [2, с. 145]; **Як белы птах**, плыў над горадам месяц [2, с. 153].

Значна радзей карыстаецца Л. Дайнека параўнаннямі, выражанымі даданымі параўнальнымі сказамі: На душы была спустошанасць, **нібы статак дзікіх тураў вытаптаў душу** [2, с. 359]; Боль і крыўду носім мы ў душу, **як гарбатыя носяць на спіне горб** [2, с. 382]; Альберт падышоў да алтара, асцярожна, пачціва ўзяў Біблію, стоячы пачаў чытаць, **нібы маленькімі глыткамі піў мёд** [2, с. 195].

Такім чынам, параўнанні ў мове твораў Леаніда Дайнекі разнастайныя, як па спосабу марфалагічнага выражэння суб’екта параўнання, так і па структуры. Яны дапамагаюць зрабіць тэкст твора жывапісным, наглядным, па-мастацку дакладным, выяўляюць эмацыянальныя адносіны аўтара да таго, пра што ён піша.

Спіс літаратуры

1. Старычонак, В. Дз. Полісемія ў беларускай мове / В. Дз. Старычонак. – Мн.: БДПУ імя М. Танка, 1997. – 232 с.
2. Дайнека, Л. Меч князя Вячкі. След ваўкалака: Раманы / Л. Дайнека. – Мн.: Юнацтва, 1993. – 606 с.
3. Янкоўскі, Ф. Беларускія народныя параўнанні / Ф. Янкоўскі. – Мн.: Навука і тэхніка, – 1973. – 297 с.
4. Русский язык: Энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – 432 с.